

PRIKAZ MONOGRAFIJE „REČNA FLOTILA 1915– 2015“, AUTORA BOŠKA ANTIĆA I DRAGANA SPASOJEVIĆA

Vladimir Barović
Univerzitet u Novom Sadu, Filozofski fakultet

Rečna flotila 1915–2015, Boško Antić i Dragan Spasojević;
Medija centar „Obrana“, Beograd, 2016, 252 str.

U vreme obeležavanja stogodišnjice izbijanja Prvog svetskog rata, odnosno Velikog rata, u našoj naučnoj, stručnoj i popularnoj historiografiji pojavljuje se značajan broj naslova koji obrađuju navedenu temu. Objavljena su monografska dela i druge publikacije koje se bave političkim, diplomatskim, geostrateškim i ostalim razlozima za izbijanje Prvog svetskog rata, pri čemu se na znalački način piše o navedenim aspektima tog sukoba, do tada nezabeleženog u istoriji čovečanstva. Postoje i naučne monografije koje se po primarnoj konotaciji bave vojnom istorijom, u čemu je prvenac bila ozbiljna međuratna edicija „Veliki rat Srbije“, koju je objavio Vojnoistorijski institut jugoslovenske Kraljevske vojske i to u trideset i jednom tomu. To je bio osnov za sve potonje istraživačke i historiografske poduhvate, mada treba

naglasiti da je o vojnim operacijama i drugim aspektima Prvog svetskog rata pisala i plejada naših vrsnih istoričara, među kojima treba istaći Petra Opačića, Sava Skoka, Mitra Đurišića, Borislava Ratkovića i druge. Važno je navesti i činjenicu da su u periodu nakon 1945. godine u našoj historiografiji, iz određenih razloga, zapostavljane i skrajnute teme koje se odnose na Prvi svetski rat, dok su centralni temati i ličnosti koje su postale veoma aktuelne u tom periodu bile uglavnom iz narodnooslobodilačke borbe.

U vreme obeležavanja jubileja Prvog svetskog rata, u kojem je po broju žrtava u odnosu na ukupan broj stanovnika Kraljevina Srbija bila u samom vrhu (iako tu činjenicu neki svetski poznati mediji u svojim emisijama o Velikom ratu ni ne pominju), naša historiografija je dužna da na prikladan način posveti pažnju procesima, događajima i ličnostima iz tog perioda naše istorije. Jedna od knjiga koje će svakako doprineti strukturalnijem sagledavanju vojne istorije ne samo u Prvom svetskom ratu već i u mnogo širem periodu naše prošlosti jeste delo „Monografija rečne flotile – Vek vojnih rečnih jedinica u Srbiji“.

Pred stručnom, naučnom, ali i širom javnošću nalazi se ozbiljan historiografski rad koji je proistekao iz pera veoma kompetentnih autora za posmatranu oblast – admirala u penziji Boška Antića i aktivnog starešine rečnih jedinica Vojske Srbije kapetana Dragana Spasojevića. Pored velike stručnosti koja se ogleda u terminologiji, poznavanju tehnike, sredstava i taktike

rečnih jedinica, autori se u ovoj monografiji mogu pohvaliti i dobrim poznavanjem istorijskih činjenica, podataka i širih procesa koji su obeležili burnu prošlost naroda i država koje su postojale u Podunavlju. Još od Aleksandra Makedonskog, koji je po predanju prvi prešao Istar, kako je Dunav nazivan, preko princa Eugena Savojskog, do naših dana, ta velika reka predstavlja žilu kucavicu Evrope. Lepotom kazivanja i zanimljivim tekstom autori su pokazali da su vešti pripovedači koji nas vode kroz tamom obavijene hodnike istorije Podunavlja.

U metodološkom smislu, sasvim ispravno, autori su našli prethodnike današnjih rečnih jedinica u drevnim šajkašima koji su u povlačenju ispred osmanske ekspanzije došli na tok Dunava i Save koji i danas teritorijalno pripada Republici Srbiji. Upravo tu su nasadisti ili šajkaši plovili kao posade srpskih despota i ugarskih kraljeva, odnosno austrijskih careva. U tom delu knjige autori obrađuju veoma važan deo istorije koji je, nažalost, malo poznat široj javnosti, a tiče se geneze i nastanka šajkaških rečnih jedinica koje su većinom činili Srbi.

Osim faktografskih podataka, važnih za istorijat rečnih jedinica koje su bile prva prava organizovana ploveća sila na Dunavu u novijoj istoriji, u tom delu knjige čitaoci će dobiti jasnu definiciju niza terminoloških odrednica, kao što su: dupla šajka, polušajka, četvrtšajka, cela šajka. Na stručan način se objašnjava kako je funkcionisala šajkaška flota, čime je bila naoružana, koje simbole i zastave je koristila i koje su joj bile glavne brodske stanice, odnosno komandanti sa posebnim titulama i činovima. Posebna pažnja poklonjena je flotili srpskih despota i podvigu srpskih šajkaša u opsadi Beograda 1456. godine, kada je potučena turska Dunavska flota kojoj je potopljeno 100 brodova, zarobljeno 20 plovila, a po nekim procenama poginulo 5.000 osmanskih vojnika.

U zanimljivoj poglavlju „Ratovanje Srba šajkaša kroz vekove” autori na umešan način ističu koliko je za odbranu Habzburške južne granice bilo važno vojno angažovanje šajkaša čiji značajan deo čine Srbi koji u tom ratovanju vide priliku za nacionalno oslobođenje od turske vlasti. U pohodima čuvenog Eugena Savojskog upravo je šajkaška flotila imala zapažen značaj, jer je poznati vojskovođa vodio najveće bitke u slivovima velikih reka, gde su taktičke radnje izviđanja, prevoženja ljudstva, sredstava i tehnike od ključne važnosti za ovladavanje bojištem.

Šajkaški bataljon, čiju dvesta pedesetu godišnjicu smo imali prilike da obeležimo, osnovan je 6. marata 1763. godine i značajan je, jer je uglavnom bio sačinjen od iskusnih, hrabrih i disciplinovanih vojnika. Bataljon je, kako precizno pišu Antić i Spasojević, obuhvatao mesta: Titel, Lok, Mošorin, Vilovo, Gardinovce i Zabalj, a prvi komandant te vojne formacije bio je Teodor fon Stanislavljević. Ta jedinica uzela je učešće u svim većim operacijama koje je Habzburška monarhija vodila protiv Osmanske imperije, a zahvaljujući velikoj borbenoj vrednosti Šajkaški bataljon je ratovao u velikim sukobima u Evropi, posebno u borbama po Italiji.

Uloga šajkaša bila je, po ispravnoj oceni autora monografije, neizmerno velika u srpskom narodnom pokretu 1848/1849. godine, kada su, zahvaljujući svom bogatom vojnom znanju, činili okosnicu srpske narodne vojske. U početku narodnog pokreta šajkaši su bili važni i kao moralni oslonac, dobri vojnici i kvalitetno naoružani borci vični raznim ratnim veštinama koje prosečan čovek iz naroda nije posedovao. Uz Đorđa Strašimirovića u tim revolucionarnim događajima posebno se istakao narodni kapetan ZarijaČiča Jovanović, koji je okupio oko 800 šajkaša i sa svojim odredom imao odlučujuću ulogu u nižu borbi sa mađarskim snagama.

Prvi srpski ustanak, odnosno srpska revolucija, kako je nazivana u radovima poznatih istoričara, u monografiji je obrađena kao prekretnica na početku stvaranja nezavisne i slo-

bodne nacionalne države, u kojoj su i jedinice na rekama imale značajnog udela. Kako pri-mećuju autori, srpski ustanici su pravilno ocenili da je ovladavanje rekama Dunavom i Sa-vom bitan preduslov za osvajanje većih gradova pod turskom okupacijom, te su i šajke imale značajne zadatke u borbi sa turskim snagama. Autori pominju i desant koji su ustani-ci izvršili 20. decembra 1806. godine kada, po Karađorđevoj naredbi, Miloje Petrović i Vule Ilić sa 500 boraca i dva topa zaposedaju Veliko ratno ostrvo sa zadatkom da blokiraju ko-munikaciju turskih brodova koji su opkoljenoj beogradskoj posadi doturali hranu i druge po-trepštine. Takođe, u posebnom poglavlju monografije iznosi se i široj javnosti malo poznat podatak da je grupa mornara iz Boke Kotorske pod komandom četovođe Joka Gavrilova Subotića aktivno učestvovala u borbama sa Turcima na strani Karađorđevih ustanika. Su-botića su nasilno mobilisale francuske vlasti, ali je u pogodnom momentu prebegao iz fran-cuske službe sa grupom dobrovoljaca u mornarskim uniformama. Oni su organizovano, preko Hercegovine i Novog Pazara (gde su učestvovali u borbama sa Turcima), stigli u ust-ničku Srbiju, gde je Subotić kasnije vojevao u sastavu jedinica pod komandom čuvenog Hajduk Veljka Petrovića od koga je za iskazano junaštvo dobio čin buljubaše, a njegovi momci su uvršteni u jednice posebne namene, takozvane bečare.

Za stvaranje roda rečnih jedinica Vojske Srbije od najveće važnosti su ratovi za oslo-bođenje i ujedinjenje od 1912. do 1918. godine. U okviru priprema za budući vojni sukob koji je predstojao Austrougarska je bila jedina država na slivu Dunava koja je sistematski organizovala flotilu. Osim te velike podunavske monarhije, samo je još Kraljevina Rumu-nija imala jače snage na Dunavu – rečne monitore, za to vreme veoma moderna, moćna i operativna borbena plovila, što će se potvrditi i u kasnijem ratu.

Da je Dunav važan za koncentraciju i transport trupa u vreme rata postalo je očigled-no još u septembru 1912. godine, uoči Prvog balkanskog rata, kada je, kako pišu Antić i Spasojević u svojoj knjizi, kapetan Tihomir Vojinović prebacio Timočku diviziju parobro-dom „Takovo” sa šlepovima, po pukovima kroz najteži dunavski tok Gvozdene kapije, Kazana i Grebena. Za junačko delo prevoženja četiri puka prvog i četiri drugog poziva Ti-močke divizije kapetan Vojinović kasnije je odlikovan Ordenom belog orla, čime je poka-zano koliko je značaj rečnog brodarstva za vojne potrebe.

Kraljevini Srbiji nedostajala je rečna flotila, ali se razvoj rečnih jedinica nije mogao ozbiljnije i sistematski planirati zbog brzine razvoja događaja nakon atentata u Sarajevu 28. juna 1914. godine. Austrougarska je odlučila da napadne Srbiju i upravo su na reci i počele prve ratne operacije i borbena dejstva. Smišljeno i planski austrougarske trupe su zarobile najveći broj plovila Srpskog brodarskog društva još pre zvaničnog početka nepri-jateljstva, što autori knjige posebno ističu kao važan polazni element u neprijateljevom ovladavanju plovnim putevima.

Srpska ratna flotila vodila je surove borbe sa višestruko nadmoćnijim austrougarskim snagama, koje su činili efikasni monitori, naročito u početnoj fazi rata. Ta „dunavska čudo-višta” bila su teško savladiv protivnik za srpsku artiljeriju koja svojim konvencionalnim polj-skim topovima nije mogla da nanese veće štete posebno oklopljenim plovilima protivnika. Kako su istakli Antić i Spasojević, koristeći niz prvorazrednih podataka i istorijskih činjenica, u toj borbi je od velikog značaja bila saveznička pomoć, što je imalo borbeni, ali i moralni efekat za srpsku vojsku. Mornarička vojna misija carske Rusije planski je polagala mine u Dunav, kako bi blokirala rečni put neprijateljevim monitorima koji su sejal strah po Beogra-du i nemilice gađali iz svojih topova, kako vojnike, tako i nedužno civilno stanovništvo. Mini-

ranje reke je, kako ističu autori, imalo velikog efekta, jer je austrougarski transportni brod sa punim tovarom municije namenjenim turskim trupama (saveznicima Austrougarske i Nemačke) uspešno potopljen kod Vinče, marta 1915. godine. I srpska vojska je, kako konstatuju autori monografije, imala uspeha u borbi sa monitorima, jer je monitor „Lajta” ploveći Savom kod Mišara, 3. oktobra 1914. godine naišao na odlično maskiranu srpsku bateriju koja je preciznim dejstvom znatno oštetila plovilo, a direktnim pogotkom u komandni most neprijatelju je nanela gubitak u ljudstvu. U borbi sa neprijateljevim brodovima veliki značaj imala je misija „D” francuske vojske, kao i saveznika iz redova britanske vojske, koji su svojim zalaganjem pomogli srpskoj vojsci u borbi sa monitorima.

Vrednost ove monografije ogleda se i u detaljnom prikazu gradnje i porinuća oklopljenog čamca „Jadar”, koji je 6. avgusta 1915. godine zaplovio Savom kod Čukarice u Beogradu. To je bio početak izgradnje srpske rečne flotile, a dalji razvoj u Srbiji prekinut je usled napada združenih snaga Nemačke, Austrougarske i Bugarske, što je uslovalo povlačenje preko Albanije. Vredna iskustva koja su naši matrozi stekli u borbama protiv neprijatelja na Savi i Dunavu kasnije su dodatno razvijana nakon povlačenja srpske vojske u okviru Brodarske komande na Krfu i Solunu.

Nakon probijanja Solunskog fronta i po povratku u oslobođenu Srbiju nastala je nova Rečna flotila Kraljevske jugoslovenske mornarice, a autori o svim problemima, nedoumicama, sukobima i antagonizmima detaljno pišu u posebnom poglavlju. Tu se može videti i kako se svi problemi sa nivoa države i međunacionalnih suprotnosti jasno odražavaju i na rad i život rečne flotile Kraljevske mornarice, što je jasno ukazivalo na mogući razvoj odnosa u svetlu daljih istorijskih događaja.

Nova flotila imala je borbenu ulogu u mađarskoj revoluciji 1919. godine, a autori, kao vešti znalci materije, analiziraju organizacijske, kadrovske i strategijske nedostatke i probleme koji su pratili nastanak i formiranje nove Kraljevske mornarice. Međuratni period je dobro obrađen sa dosta zanimljivih detalja, pa će čitalac saznati niz podataka o: poseti engleske rečne flotile, proslavi krsne slave, obeležjima kraljevske mornarice, izgledu uniformi, činovima i oznakama. Posebna pažnja posvećena je brodovima rečne flotile sa tabelarnim prikazom mesta i godine gradnje, uvođenja u upotrebu, zatim se navode snage, posade, kao i naoružanja svakog broda, a posebno se analiziraju organizacijsko-formacijske promene u flotili.

U monografiji se detaljno razmatraju uloga i zadaci rečne flotile u aprilskom ratu 1941. godine, koji je bio potpuni vojni, ali i državni slom Kraljevine Jugoslavije, koju su združene fašističke snage za kratko vreme porazile i izbrisale sa mape. Detaljno su prikazane ratne jedinice Rečne flotile i opisana borbena dejstva koja su postojala i pored primetnog defetizma i malodušnosti dela komandnog kadra, uključujući i komandanta Rečne flotile, kapetana bojnog broda Edgara Angelija.

Svetao primer u aprilskom ratu predstavlja herojstvo posade broda „Drava” i njegovog komandanta poručnika bojnog broda Aleksandra Berića, koji se do poslednjeg momenta časno borio sa neprijateljskim avionima, kojima je snažnom vatrom iz protivavionskih sredstava naneo znatne gubitke. Berić je, kako se navodi u knjizi, pozdravljajući državnu zastavu potonuo sa svojim brodom, što je nezabeležen primer u istoriji brodarstva na rekama, ali i poruka da je u aprilskom ratu bilo hrabrih postupaka komandnog kadra i starešina jugoslovenske Kraljevske Rečne flotile.

Drugi svetski rat autori su obradili po svim metodološkim obrascima – od aktivnosti Kraljevske mornarice, preko rečne flotile okupatorskih i kvislinških snaga do partizanskih dejstava

na rekama. Autori su ispravno procenili značaj formiranja rečnih snaga Narodnooslobodilačke vojske koje su uglavnom dejstvovala u Sremu, a dat je i pregledan tabelarni prikaz partizanskih plovila i opisana saradnja sa sovjetskom Dunavskom flotilom u operacijama za oslobodjenje zemlje pri kraju Drugog svetskog rata. Posebno je važno istaći da su, kao i u čitavoj knjizi, autori i u ovom delu monografije radili po staroj istoričarskoj maksimi koju je, po predanju, izrekao čuveni Tacit, a glasi da treba pisati bez gneva i pristrasnosti („sine ira et studio“).

U poslednjem delu monografije precizno i veoma detaljno je obrađen istorijat Rečne ratne flotile Jugoslovenske ratne mornarice, što ovu knjigu čini dobrim svedočanstvom posleratnog mirnodopskog, formacijskog, organizacijskog i tehničko-taktičkog razvoja i borbenog kapaciteta jedinica na našim rekama. Opisane su razne reorganizacije, transformacije, vežbe, plovni objekti, tehnički kapaciteti, upotreba rečnih snaga, a eksplicirani su i uslovi u kojima se razvijala rečna flotila. Posebno su važni izneti tabelarni podaci o brodovima, čamcima, transportnim brodovima, rečnim jahtama i ostalim plovilima, kao i o njihovom naoružanju, opremi i tehnicima, što ovu monografiju čini svojevrsnim priručnikom i nezaobilaznim štivom za sve pripadnike rečnih jedinica Vojske Srbije.

Autori su obradili i borbeno dejstva Rečne ratne flotile Jugoslovenske narodne armije početkom 90-ih godina prošlog veka, kada je jedinica, u uslovima ratnog angažovanja i izvršenja borbenog zadatka, izgubila dva podoficira. Poklonjena je dužna pažnja i ulozi i zadacima Rečne flotile Vojske Jugoslavije u vreme ratnih dejstava 1999. godine u kojima su bez gubitaka aktivno učestvovali ljudstvo i tehnika Rečne flotile. Bogata iskustva jedinice koja je, uglavnom, dejstvovala po bespilotnim letelicama i projektilima neprijatelja, te vršila zadatke prevoženja vojnih jedinica i tehnike, ali i civilnih struktura preko reka, svedoče o borbenoj vrednosti i važnoj logističkoj ulozi Rečne flotile u uslovima modernog bojišta.

„Monografija rečne flotile – Vek vojnih rečnih jedinica u Srbiji“, autora Boška Antića i Dragana Spasojevića izuzetno je vredno delo u kojem su spojeni istorijski verifikovani podaci i faktografija sa vojničkom preciznošću, ali i lepotom i jasnoćom kazivanja. Iako su autori umešno koristili stručnu terminologiju i jezik kompatibilan vojnoj i mornaričkoj istoriji, ovo delo je lako razumljivo, dobro metodološki koncipirano i napisano u skladu sa svim podacima i istoriografskim činjenicama. Monografija je svedočanstvo o nastanku, razvoju, problemima, ali i potrebi postojanja rečnih jedinica na rekama koje protiču kroz našu zemlju. Posebno se ističe nesebično požrtvovanje pripadnika Rečne flotile u izvršavanju zadataka iz treće misije Vojske Srbije, odnosno pružanje pomoći civilnom stanovništvu u vreme poplava i drugih kriznih situacija koje su ugrožavale imovinu i građane u proteklom periodu.

Sve faze istorijskog razvoja koji autori obrađuju prate i veoma zanimljive i odlično odabrane fotografije i grafike.

Ova knjiga je svedočanstvo o tradiciji brodarstva i plovljenja na rečnim tokovima i našim precima koji su s poštovanjem i ljubavlju gledali u Dunav, Tisu i Savu. Naša naučna historiografija i stručna vojna publicistika tako je dobila korisno delo koje će mnogobrojne generacije sa pažnjom čitati i konsultovati kao svojevrsni priručnik i udžbenik koji nije namenjen samo pripadnicima Rečne flotile Vojske Srbije već i zaljubljenicima u reke i poštovaocima drevne broderske veštine.